

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра педагогіки музичної освіти і виконавського мистецтва

Мацулевич Софія Михайлівна

**«СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІТУРГІЙНОГО
ХОРОВОГО ЦИКЛУ У ТВОРЧОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ»**

Дипломна робота
Освітній ступінь «Магістр»

Науковий керівник:
Завідувач кафедри педагогіки
к. мист., доц. Задорожний І.З.

Допустити до захисту:
завідувач кафедри педагогіки музичної
освіти і виконавського мистецтва
д. пед. н., професор Попович Н.М.

«___» _____ 2019 р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра педагогіки музичної освіти і виконавського мистецтва

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

Освітнього ступеня «Магістр»

на тему: **«СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІТУРГІЙНОГО
ХОРОВОГО ЦИКЛУ У ТВОРЧОСТІ
УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ»**

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ММ-2м
спеціальності 025 Музичне мистецтво
Мацулевич Софія Михайлівна

Керівник: Задорожний І.З. (к.мист., доц.)

Рецензент: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Загальна проблематика досліджень розвитку літургійного співу в Україні.....	9
1.2 Зміст та сутність катигоріального апарату..	14
1.3. Творці церковних співів у давню, барокову та класичну добу.....	22
1.4. Особливості редакційних змін та становлення богослужбового тексту у партесних Літургіях XVII-XIX століть.	34
РОЗДІЛ II СТАНОВЛЕННЯ ЛІТУРГІЙНИХ ХОРОВИХ ЦИКЛІВ У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ПОЧАТКУ	
XX СТОЛІТТЯ	45
2.1. Основні тенденції розвитку Української духовної музики першої половини XX століття	45
2.2. Циклічність у літургійних хорових композиціях К.Г.Стеценка, М.Д.Леонтовича	53
2.3. Жанри літургійної музики в творчості Я.Яциневича, П.Гончарова, П. Козицького, М. Вериківського, Ф. Попадича, О.Кошиця	62

2.4. Літургійні хорові цикли у творчості композиторів Західної України середи́ни ХІХ - поч. ХХ столі́ття	72
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогодні важливим завданням вищої освіти стає реалізація державної політики щодо освітньої діяльності педагога в галузі мистецької освіти, які забезпечують формування інтелектуального, духовного потенціалу майбутнього фахівця на основі національної культурної спадщини.

Відповідно до сучасних принципів гуманізації освіти, які визначають необхідність формування особистості майбутнього фахівця на основі надбань національної культури, важливим є пізнання цінностей духовної музичної культури, що формувалась протягом багатовікової історії і показала найбільшу стійкість, ставши ваговою частиною релігійного буття народу.

В останні десятиліття дедалі більше науковців, педагогів у вирішенні питань професійного навчання і виховання звертаються до моральних цінностей християнства як найбільш стійких, універсальних, які були штучно вилучені з освітньо-культурного процесу протягом багатьох десятиліть. То ж постає необхідність визначення їх значимості, так як вони міцно вкорінились в обрядові традиції українського народу.

У музичній культурі України яскраво проявляються досягнення минулих століть, про що свідчить збереження різних музичних форм одноголосого церковного співу та духовних композицій доби бароко, класицизму та романтизму, різних видів кантового та партесного багатоголосся. Українська релігійна хорова музика як один із проявів високої духовності, невичерпної самобутності народу стала важливою складовою національної культури.

Саме за роки незалежності в Україні активного поживається духовне життя різних конфесій, започатковуються фестивалі духовної музики,

відроджується зацікавленість давніми формами церковного співу, основою чого є тисячолітня християнська традиція українського народу.

У ділянці розвитку композиторської творчості, багатоголосого церковного співу найвідчутнішим був вплив Заходу, оскільки саме в добу бароко, класицизму, романтизму в європейській музиці відбувалися суттєві стильові зміни. Західні впливи привели до поширення музичної освіти, теорії музики, утвердження в Україні у кінці XVI століття п'ятилінійної нотації, водночас і активні процеси створення багатоголосих хорових композицій. Багато талановитих композиторів, регентів і співаків збагачували духовну музику національними рисами, чим закладали важливі підвалини розвитку професійного хорового мистецтва.

Поступово з'являються імена таких українських композиторів як Микола Ділецький, Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артемій Ведель, Михайло Вербицький, кожен з яких був яскравим представником своєї доби.

Вже на кінець XIX та початок XX століття з'являються нові імена українських композиторів, у творчості яких літургійні обрядові відправи постають у новому багатоголосому хоровому викладі. Багатоголосий літургійний спів згуртовував професійних носіїв духовно-музичної культури: регентів і композиторів, яскравим прикладом чого є діяльність на Західній Україні М.Вербицького і В.Матюка, Д.Січинського, С.Людкевича, Й.Кишакевича; на Закарпатті – К.Матезонського, Е.Талапковича, І.Бокшая, а в центральній Україні – М.Лисенка, К.Стеценка, М.Леонтовича, О.Кошиця і ряд ін.

Важливі процеси відбулися після утворення Української Автокефальної Православної церкви, так як багато композиторів на виконання рішень її Собору 1921 року взялися за написання національно забарвлених

богослужбових творів, долучились до українського перекладу церковнослов'янських текстів.

У цей час відбувався надзвичайно активне творення хорових композицій на канонічні тексти, створювались багатоголосі хорові літургійні цикли, різні хорові частини богослужби. Значна увага приділялась опрацюванню давніх напівів, духовних пісень, колядок, щедрівок, кантів, псалмів, що традиційно побутували на українських землях.

У подальшому, в 20-х роках у створенні духовної музики української православної церкви значних результатів досягли такі композитори як М. Вериківський, М. Гайдай, Г. Давидовський, П. Демуцький, П. Козицький, Г. Проценко, М. Тележинський, Я. Яциневич, а за межами України – О. Кошиць.

То ж **актуальність** роботи зумовлена потребою ґрунтовних узагальнень щодо усвідомлення всіх процесів розвитку композиторської творчості в галузі літургійного співу в Україні, зокрема визначення специфіки формування різних циклів літургійних багатоголосих хорових композицій, що відбувалося в кінці XIX та на початку XX століття як на Наддніпрянщині, так і Західній Україні.

Об'єкт дослідження – духовна творчість українських композиторів доби бароко, класицизму, романтизму і XX століття.

Предметом дослідження стали становлення літургійного циклу у хорових творах українських композиторів початку XX століття.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення специфіки становлення та розвитку літургійного хорового циклу в творчості українських композиторів на початку XX століття.

У відповідності до мети поставлено вирішення наступних завдань:

– окреслити загальну проблематику досліджень становлення та розвитку літургійного співу в Україні;

- визначити зміст категоріального апарату;
- проаналізувати особливості формування церковних співів у давню, барокову та класичну добу;
- на основі аналізу наукових розвідок, показати специфіку формування варіантності у богослужбових текстах Літургій XVII-XIX століть;
- окреслити основні тенденції розвитку Української духовної музики першої половини XX століття;
- проаналізувати та визначити зміст літургійних хорових циклів К.Г.Стеценка, М.Д.Леонтовича ;
- здійснити огляд основних жанрів літургійної музики в творчості Я.Яциневича, П.Гончарова, П. Козицького, М. Вериківського, Ф. Попадича, О.Кошиця;
- визначити особливості становлення літургійних хорових циклів у творчості композиторів Західної України середини XIX – поч. XX століття.

Методи дослідження. Для виконання визначених у роботі завдань використано наступні методи:

- історико-діалектичний – з метою аналізу тенденцій та засад розвитку багатоголосого хорового церковного співу в Україні XVII – поч. XX століть;
- культурологічний – у розгляді проблематики поширення та функціонування церковного співу в Україні ;
- аналітичний – для вивчення процесів творення духовної музики, ролі композиторської творчості в добу бароко, класицизму та романтизму, початку XX століття;
- компаративний – при порівнянні змісту хорових циклів літургійних творів українських композиторів.

Теоретичну основу дослідження складають праці дослідників і науковців з питань хорового виконавства, історії і теорії музичної освіти (О.Цалай-Якименко, Л.Пархоменко, Л.Корній, Ю.Ясіновського, В.Іванова, Т.Шеффер, М.Боровика, М.Загайкевич, М.Юрченко, Л. Кияновської, М.Черепанина), праці з історії музичної педагогіки та музичного виховання (О.Цалай-Якименко, А.Лашенка, Л.Корній і ін.), наукові статті та матеріали конференцій, наукові розвідки, де поглиблено розглядаються питання духовної композиторської творчості (Л. Кияновська, Л.Пархоменко, М.Юрченко).

Практичне значення дослідження. Одержані результати можуть бути використані для подальшого теоретичного осмислення загальних тенденцій розвитку літургійних хорових композицій, в осмисленні здобутків композиторської творчості, процесів становлення хорового виконавського мистецтва, ролі композиторів, які відіграли важливу роль у збереженні та примноженні національних духовно-пісенних традицій.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Обсяг роботи становить 93 сторінки, основного змісту – 88 сторінок. Використаних джерел – 85 позицій.

ВИСНОВКИ

Проведені аналітичні спостереження, здійснені теоретичні узагальнення наукових досліджень щодо особливостей становлення та розвитку літургійного хорового циклу у творчості українських композиторів початку ХХ століття дали підстави здійснення наступних висновків.

1. Початок ХХ століття позначений активними процесами звернення українських композиторів до сакральної музики. Літургійний спів згуртував професійних носіїв духовно-музичної культури: регентів і композиторів. Літургійні обрядові відправи постають у новому багатоголосому хоровому обрамленні, осмислення чого представлено у різних циклах духовних композицій К.Стеценка, М.Леонтовича, О.Кошиця, М. Вериківський, М. Гайдай, Г. Давидовського, П. Демуцького, П. Козицького, Я. Яциневича та ін., за межами України – О. Кошиць. На Західній Україні у цьому жанрі працювали Д.Січинський, С.Людкевич, Й.Кишакевич, на Закарпатті – К.Матезонський, Е.Талапкович, І.Бокшай.

Важливі процеси відбулися після утворення Української Автокефальної Православної церкви, так як багато композиторів долучились до українського перекладу церковнослов'янських текстів, написання національно забарвлених богослужбових творів. У цей час відбувалося надзвичайно активне творення багатоголосих хорових композицій, своєрідних циклів на канонічні тексти, які лежать в основі обряду Всенічної, Літургії, Панахиди, Вінчання. Значна увага приділялась опрацюванню значного обсягу давніх напівів, традиційних духовних пісень, колядок, щедрівок, кантів, псалмів, що широко побутували на українських землях.

2. Українська духовна хорова музика впродовж століть формується на основі системи літургійних жанрів та канонічних текстів богослужбових відправ. Божественна Літургія слов'яно-візантійського обряду, що

відправляється в православних і греко-католицьких церквах у мистецькому плані є зразком складної циклічної будови, де відбувається утвердження Божої мудрості на основі синтезу слова, монодичної та хорової музики, образотворчого мистецтва, обрядового дійства, в якому залучені єпископ, священник, диякон, читець, співці-дяки, хор. Водночас кожна частина циклу наповнена виголосами священника, співом богослужбових текстів церковних співців-дяків, хору, що в цілому складають хід обрядового дійства, забезпечують символічність, духовність та естетичну атмосферу Літургії.

3. З давніх часів у контексті церковно-співочого обряду Східної Церкви в Україні поступово формувалася досвід національної авторської композиторської творчості. І хоча у більшості у добу бароко відсутні відомості про авторів багатоголосих літургійних творів, все ж віднайдено чимало авторських творів Миколи Дилецького, Симеона Пекалицького, Василя Титова, Давидовича, Домарацького, Колядчина, Бишовського, Шаваровського, Завадовського, Яжевського і ін., що засвідчує тенденції переходу від анонімного до фіксованого авторства.

Класичний період, який вперше виразно представлений в історії української музики такими композиторськими постатями як Д.Бортнянський, М.Березовський, А.Ведель зберіг пріоритет та вагомість сакральної тематики, а їх творчий доробок став зразком та визначив подальший шлях усвідомлення східної обрядовості у нових формах українськими митцями XIX – та початку XX століття.

4. В українській духовній музиці XVII-XIX століть особливе місце посідають музичні цикли, створені на вибрані тексти Літургії Йоана Золотоустого. Науковці пояснюють, що їх виникнення відбулось внаслідок поступових процесів об'єднання незмінних піснеспівів, що виконувалися під час богослужіння, у самостійний цикл. Підтвердженням цього є фіксація відповідних співів під назвою *Служба Божя* в рукописних партитурах партесного багатоголосся. Сучасні наукові дослідження партесних рукописів

свідчать про те, що вже протягом XVII – першої половини XVIII століть в українській церковно-співацькій практиці поширення отримують перші багатоголосі літургійні цикли різних авторів. Аналіз різних варіантів богослужбового тексту літургії Йоана Золотоустого, виявлений при ознайомленні з текстами партесних музично-літургійних циклів свідчать про їхнє українське походження і побутування в українському церковно-співацькому середовищі.

5. На відміну від традиції авторських «Служб Божих», що спостерігається в українській музиці в XVII ст., класичних зразків «Літургій» М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя вже на початку XX ст. відбуваються значні зміни. У «Службах Божих» 20-х років композитори багато вводять коротких хорових співів, включають різні види «Єктеній», які виконувалися церковними співцями чи усім церковним загалом, що свідчить про намагання більш повно охопити хоровим співом богослужбові тексти, створити літургійний цикл із внутрішньою логікою музичного розвитку, прагнення музично осмислити все Богослужіння, подати власну концепцію розвитку обрядового дійства засобами церковного співу. Хорові твори ставали лаконічними щодо структури, фактури, стислими за змістом, а тому втрачали концертність форм виконання.

6. Вершинним досягненням української духовної музики є авторські літургійні твори К. Стеценка, М.Леонтовича, в яких композитори органічно поєднали глибинні настрої народної музики і власну яскраву оригінальність.

Найбільш значною є духовно-музична спадщина К.Стеценка, який створив розгорнуті хорові цикли «Вінчання», «Панахида», «Всенощна», три «Літургії» з варіантами різних спів, зокрема 9 творів «Херувимських», 4 твори «Милість спокою», 9 творів «Хвалить ім'я Господнє», «Колядки та щедрівки» (50 обробок на мішаний хор та 50 на однорідний), ряд співів «Задостойники», «Канон у Страстну Суботу» гармонізації напівів Києво-

Печерської лаври, а також Великодній (Пасхальний) цикл хорових творів і багато ін.

Вагомий вклад у розвиток літургійної духовної музики належить Миколі Леонтовичу. У його творчому доробку цикл піснеспівів «Літургії»; «Молебєн благодарственний»; для різних складів хорів написав ряд варіантів «Херувимських», «Милость миру»; «Світе тихий» (3 твори); «Хвалить ім'я Господнє» (2 твори); «Вірую» (соло баса із мішаним хором); «Ангел вопіяше»; «Христос Воскрес»; «Нині отпущаєши»; «Богородице, Діво»; «Релігійні канти» (5 обробок); «Колядки» і ін.

У різних літургійних циклах хорові твори К. Стеценка та М. Леонтовича отримали авторське індивідуальне тлумачення та більш виразне національне забарвлення, що проявилось у перевтіленні деяких народнопісенних інтонацій, у використанні типових ознак народного багатоголосся, у ліричному характері мелодики.

7. Творчу працю К. Стеценка і М. Леонтовича на царині духовної музики, створення хорових циклів продовжив Яків Яциневич, автор «Літургії», «Всеношна», «Шлюб», більше десяти колядок, двадцяти релігійних кантів.

Духовні твори композиторів молодшого покоління, зокрема П. Козицького, М. Вериківського та Ф. Попадича, відзначаються високою композиторською технікою, вмілим використанням регістрів голосів, широким застосуванням поліфонічних засобів, гострих ритмічних формул, несподіваних ладових зіставлень, що характерно для сучасної музичної стилістики. У творах немає того замилювання старовиною, яке характерне для кращих творів композиторів попереднього покоління. Творчі здобутки цих композиторів також досить значні. П. Козицький автор таких хорових циклів як «Всеношна» (вечірня й утрєня); «Шлюб»; «Співи з Літургії» (три «Херувимські пісні»); «Канон на Різдво Христове»; М. Вериківський автор

хорових циклів «Літургія»; «Всеношна» (вечірня й утрєня); «Співи на Святу Пасху»; Ф. Попадич написав «Всеношну», «Співи в Літургії». Цікавим зразком опрацювання церковних мелодій є «Літургія» П.Демущького.

Найбільш вагомий доробок належить О. Кошицю. Він автор п'яти хорових циклів «Літургій», великої кількості окремих співів, заснованих на матеріалі старовинних наспівів. Власні ж літургійні мелодії Кошиця вражають подібністю до справжніх монодичних розспівів або дяківських співів.

Таким чином, зразки духовно-музичної творчості засвідчують активні процеси авторського тлумачення літургічно-богословських текстів відправ східно-візантійського обряду української церкви, створення хорових церковних співів на національному ґрунті, розвиток сакральних традицій богослужбового співу на основі нових, оригінальних засобів композиторської техніки.

8. У середині XIX – та на початку XX століття активно працювали в галузі духовної музики західноукраїнські священики-композитори, зокрема це Михайло Вербицький, Іван Лаврівський, Сидір Воробкевич, Віктор Матюк, Й.Кишакевич, Е.Талапкович, світські композитори Д.Січинський, С.Людкевич, М.Гайворонський, які створили ряд хорових циклів Літургії, збагатили українську церковну музику творами, що приваблюють наявністю власного стильового почерку в музичній мові, в мелодизмі, гармонії, фактурі, формі, випромінюють своєрідним звучанням індивідуальні особливості в осмисленні сакральних текстів як у рамках окремих композицій, так і в різних хорових циклах літургічних богослужінь.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблематики. Одержані результати дають підстави для подальших узагальнень щодо розвитку духовної хорової музики в творчості композиторів XX століття, продовження поглибленого вивчення стильових

особливостей творчості українських композиторів, ширшого пізнання генези регіональних богослужбових співів, народних церковно-пісенних традицій, загальних тенденцій у духовно-музичній творчості, збереження і використання духовних композицій українських композиторів у сучасній концертно-виконавській та богослужбовій практиці України.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>